

NGHIÊN CỨU BIÊN SOẠN TỪ ĐIỂN BÁCH KHOA
VỀ CÁC DANH TƯỚNG TRIỀU TRẦN¹LƯU THILIÊN²

Abstract: The article focuses on analyzing the necessity of compiling the Encyclopedic of the Famous Generals of the Tran dynasty, a comprehensive reference work dedicated to documenting and honoring the military leaders of the Tran dynasty. This dictionary aims to preserve and disseminate historical knowledge and cultural values, inspire, and awaken patriotism and national pride in younger generations.

Keywords: *encyclopedic dictionary, the Tran dynasty*

1. Đặt vấn đề

Dưới thời Trần (1226 - 1400), quân Đại Việt là một trong những đội quân mạnh nhất Đông Nam Á. Các danh tướng kiệt xuất như Trần Hưng Đạo, Trần Quang Khải, Trần Khánh Dư, Trần Bình Trọng... không chỉ lập nên những chiến công hiển hách trong cuộc kháng chiến chống đế chế hùng mạnh nhất thế giới lúc bấy giờ - quân Nguyên Mông, mà còn để lại dấu ấn sâu sắc trong tư tưởng và nghệ thuật quân sự Việt Nam. Do đó, việc biên soạn *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* là thực sự cần thiết để góp phần tôn vinh công lao của các anh hùng dân tộc, truyền cảm hứng và khơi dậy tinh thần yêu nước, lòng tự hào dân tộc cho thế hệ trẻ.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Sự cần thiết của việc biên soạn “*Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần*”

Thứ nhất, tôn vinh các anh hùng dân tộc, góp phần lưu giữ, phổ biến tri thức lịch sử và các giá trị văn hoá

Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần là một công cụ tra cứu hữu ích, giúp phổ biến tri thức về các danh tướng thời Trần một cách khoa học, đầy đủ và dễ tiếp cận. Thông qua việc sắp xếp thông tin có hệ thống, logic, từ điển bách khoa cung cấp nguồn tài liệu tham khảo đáng tin cậy cho giáo viên, học sinh, nhà nghiên cứu và những người yêu thích lịch sử. Bên cạnh việc tri ân những cá nhân kiệt xuất đã cống hiến cho độc lập và chủ quyền quốc gia, công trình còn góp phần bảo tồn di sản quân sự của dân tộc một cách bền vững, lan toả những giá trị của hào khí Đông A, từ đó tôn vinh bản sắc văn hoá, khơi dậy tinh thần yêu nước và niềm tự hào dân tộc của thế hệ trẻ.

Trong 174 năm tồn tại (1226 - 1400), nhà Trần đã ghi dấu là một thời kì huy hoàng trong lịch sử Việt Nam, trở thành biểu tượng rực rỡ của tinh thần tự lực, tự cường, ý chí cố kết cộng đồng và quyết tâm bảo vệ non sông, bờ cõi. Dưới sự lãnh đạo của vua Trần và các tướng lĩnh kiệt xuất, Đại Việt đã ba lần đánh bại quân Nguyên Mông, giữ vững nền độc lập. Những chiến công hiển hách như Đông Bộ Đầu (1258), Chương Dương - Hàm Tử (1285), Vạn Kiếp - Bạch Đằng (1288)... là mốc son chói lọi trong lịch sử dựng nước và giữ nước hào hùng của dân tộc, khẳng định vị thế của Đại Việt, thể hiện rõ những nét đặc sắc trong nghệ thuật quân sự và sức mạnh của ý chí tự cường.

Đóng góp quan trọng vào những chiến thắng nói trên là đội ngũ tướng lĩnh tài ba của nhà Trần. Họ là những nhà cầm quân xuất sắc, các chiến lược gia có tầm nhìn, đồng thời là những người đặt nền móng và phát triển nghệ thuật quân sự Việt Nam. Tư tưởng quân sự của Trần Quốc Tuấn thể hiện trong *Binh thư yếu lược*; các phương thức tác chiến linh hoạt mà Trần Khánh Dư, Trần Nhật Duật... áp dụng kế “thanh dã”, chiến thuật phục kích, chiến thuật tâm lý, chiến lược ngoại giao quân sự...; những câu nói, áng văn thể hiện tinh thần kiên trung “Ta thà làm quỷ nước Nam, chứ không thèm làm vương đất Bắc” của Trần Bình Trọng, *Hịch tướng sĩ* của Trần Hưng Đạo hay những gương mặt trẻ anh dũng như Trần Quốc Toản... đã góp phần làm nên hào khí Đông A lừng lẫy - một biểu tượng cho ý chí kiên cường, tinh thần thượng võ và lòng trung nghĩa của người Việt.

Bên cạnh những chiến công quân sự, nhiều danh tướng nhà Trần đồng thời là những danh nhân văn hoá như Hưng Đạo đại vương được suy tôn là Đức Thánh Trần, trở thành một trong những nhân vật linh thiêng trong tín ngưỡng dân gian Việt Nam; các đền thờ ông ở Nam Định, Kiếp Bạc (Hải Dương), Hà Nội hay Thành phố Hồ Chí Minh đều là những trung tâm sinh hoạt tâm linh quan trọng

¹ Bài viết là sản phẩm của Nhiệm vụ khoa học cấp cơ sở “*Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần phần I*”.

² Viện Ngôn ngữ học; Email: luulienbs80@gmail.com

của người dân... Ngoài ra, nhiều danh tướng khác như Yết Kiêu, Dã Tượng, Phạm Ngũ Lão, Trần Khánh Dư... cũng được thờ cúng rộng rãi, phản ánh vị trí của các vị anh hùng dân tộc trong tâm thức cộng đồng.

Ngoài các thông soái như Quốc công tiết chế Trần Quốc Tuấn, Thượng tướng Trần Quang Khải; tướng chỉ huy mặt trận quan trọng như Nhân Huệ vương Trần Khánh Dư, Phạm Ngũ Lão...; danh tướng phòng thủ biên giới Đoàn Nhữ Hài, Trần Quốc Chân, Nguyễn Khoái..., còn rất nhiều vị tướng tài mà hậu thế ít biết đến hơn sẽ được giới thiệu đầy đủ hơn trong một công trình tra cứu như *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần*.

Vì những lí do nói trên, biên soạn *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* là công việc thực sự cần thiết, là một cách tưởng nhớ, tri ân và tôn vinh của hậu thế đối với những người có công với đất nước. Những câu chuyện về tài năng, lòng trung nghĩa, đức hi sinh, tinh thần đoàn kết... của các danh tướng nhà Trần đã trở thành nguồn cảm hứng để thế hệ trẻ học hỏi và noi theo, củng cố ý thức trách nhiệm với đất nước, góp phần lan toả tinh thần ấy trong xã hội đương đại. Trong bối cảnh hiện nay, nhất là trong quá trình hội nhập, những giá trị truyền thống cần được gìn giữ và phát huy hơn bao giờ hết, thì việc biên soạn *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* càng trở nên có ý nghĩa.

Thứ hai, góp thêm một tài liệu tra cứu phổ thông bên cạnh các công trình tra cứu đã có

Bên cạnh bảo tồn và phát huy các giá trị văn hoá, *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* là tài liệu tra cứu phổ thông dành cho đại đa số người dân cần tìm hiểu về lịch sử bên cạnh những tài liệu chính sử chuyên sâu như *Đại Việt sử ký toàn thư*, *Khâm định Việt sử thông giám cương mục*... đến những công trình nghiên cứu thời cận - hiện đại đã đề cập đến các danh tướng thời Trần. Phần lớn các công trình đầy đủ, hệ thống về các nhân vật quân sự này là các chuyên khảo, nghiên cứu chuyên sâu với hàm lượng kiến thức chuyên ngành lớn và mang tính hàn lâm khiến độc giả có trình độ phổ thông khó tiếp thu và tổng hợp kiến thức. Trong khi đó, trong các công trình tra cứu đang được lưu hành, mục từ về danh tướng triều Trần đóng vai trò là một loại mục, phân tán trong toàn bộ công trình hoặc chưa phù hợp với nhu cầu tra cứu nhanh và thuận tiện. Hơn nữa, nhiều tài liệu chỉ tập trung vào một số nhân vật tiêu biểu, trong khi những tướng lĩnh khác lại ít được nhắc đến.

Trong khi đó, trên thế giới, nhiều quốc gia như Trung Quốc, Nhật Bản, Pháp, Anh, đã có các bộ bách khoa thư, từ điển bách khoa danh nhân quân sự đồ sộ như: Trevor N. Dupuy, Curt [8], Warren G. Bennice [9], Samuel W. Mitcham Jr [6], Samuel W. Mitcham Jr [7]... giúp lưu giữ tri thức lịch sử và truyền cảm hứng cho các thế hệ sau. Như vậy, việc biên soạn *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* không chỉ có ý nghĩa học thuật mà còn mang giá trị thực tiễn sâu sắc. Công trình này giúp hệ thống hoá, phổ biến tri thức lịch sử và đóng vai trò quan trọng trong việc truyền cảm hứng, nuôi dưỡng lòng tự hào dân tộc cho thế hệ trẻ Việt Nam. Trong bối cảnh toàn cầu hoá, khi việc tiếp cận và truyền bá lịch sử cần có những phương thức mới để phù hợp với xu thế phát triển chung của tri thức nhân loại, thì một bộ từ điển chuyên biệt là một nhu cầu tất yếu.

2.2. Biên soạn “Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần”

2.2.1. Thiết kế bảng mục từ

Thiết kế bảng mục từ chính là lập danh sách tên các danh tướng sẽ được đưa vào *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần*. Dựa trên cơ sở lí thuyết và mục đích biên soạn, đây được xác định là từ điển bách khoa chuyên ngành với 2 chức năng cơ bản là: (1) Để tra cứu, tìm kiếm thông tin nhanh và thuận tiện. (2) Giúp cho việc tra cứu, tìm kiếm tri thức, tạo điều kiện cho việc tự học, tự nghiên cứu, nâng cao trình độ, nắm được hoàn chỉnh, có hệ thống các khái niệm, chủ đề tri thức [2, tr.99]. Công trình được triển khai theo phương pháp nghiên cứu liên ngành từ điển học - bách khoa thư và sử học nhằm đảm bảo tính khoa học, toàn diện, có hệ thống và tiện dụng. Từ điển học cung cấp khung lí thuyết và cách thức tổ chức tri thức, giúp sắp xếp thông tin về các danh tướng theo một cấu trúc nhất quán, rõ ràng, tiện lợi cho người dùng đảm bảo tính toàn diện, hệ thống và tiện dụng. Trong khi đó, kiến thức sử học sẽ đảm bảo tính chính xác và khoa học cho công trình (nội dung được đối chiếu, kiểm chứng chặt chẽ, từ đó tái hiện chân dung của các nhân vật trong những bối cảnh lịch sử cụ thể...).

(1) Nội hàm khái niệm “danh tướng”

Trước tiên, cần làm rõ nội hàm của khái niệm “danh tướng” được sử dụng trong công trình. Điều này không chỉ giúp định hình phạm vi nội dung của *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* mà còn ảnh hưởng trực tiếp đến cách lựa chọn, hệ thống hoá và trình bày thông tin về từng nhân vật.

Theo *Từ điển tiếng Việt*, “danh tướng” là “tướng giỏi nổi tiếng” [4, tr.312] và “tướng” là “quan võ cầm đầu một đạo quân thời trước” [4, tr.1332]. Cách định nghĩa trên cho thấy tác giả đã xác định “tướng” phải là “quan”, tức là được triều đình phong chức. Quan điểm này khá tương đồng với các định nghĩa về “general” (tướng) trong các từ điển và bách khoa thư phương Tây như *Britannica, Oxford...* Các công trình tra cứu kê trên định nghĩa “tướng” là một cấp bậc quân sự cao cấp, thường chỉ huy các đơn vị lớn hơn trung đoàn hoặc giữ vai trò sĩ quan tham mưu lên kế hoạch tác chiến trên thực địa; nghĩa là “tướng” gắn với quân hàm và chức vụ chính thức trong quân đội. Như vậy, quan điểm phổ biến và nhất quán về “tướng” là gắn với vai trò lãnh đạo quân sự dựa trên hệ thống cấp bậc nhà nước.

Khác với nhiều triều đại phong kiến khác, quân đội nhà Trần được xây dựng trên một nền tảng đa dạng và linh hoạt. Lực lượng chính quy bao gồm Cẩm quân (bảo vệ kinh thành), Lộ quân (duy trì trật tự ở các địa phương) và Biên quân (bảo vệ vùng biên giới). Bên cạnh đó, có một lực lượng vô cùng quan trọng là quân tư gia, hay còn gọi là gia binh của các vương hầu, quý tộc. Lực lượng này nổi bật hơn hẳn so với các triều đại khác trong lịch sử cả về số lượng lẫn tinh thần chiến đấu. Dù không thuộc “biên chế” chính thức (Cẩm quân, Lộ quân, Biên quân), nhưng đội quân do các vương tôn chỉ huy vẫn đóng vai trò quan trọng, đặc biệt là trong ba cuộc kháng chiến chống lại đế quốc Nguyên Mông. Rất nhiều người trong số các gia binh đã từng giữ nhiệm vụ cầm quân đánh giặc hoặc dẹp nội loạn, lập nên các chiến công hiển hách (các gia tướng). Vì vậy, trong một thời đại mà tinh thần “vua tôi đồng lòng”, “toàn dân là lính” đã trở thành hiện thực và là nhân tố quyết định thắng lợi, việc giới hạn “tướng” trong phạm vi “quan võ” do triều đình phong chức sẽ vô hình trung bỏ sót nhiều nhân vật có công hiển kiệt xuất. Do đó, công trình này đề xuất một cách tiếp cận khái niệm “danh tướng” sâu rộng và linh hoạt hơn, dựa trên sự kết hợp giữa vai trò thực tiễn, tài năng quân sự, công trạng lịch sử và ảnh hưởng xã hội, thay vì chỉ dựa vào chức danh hay phẩm hàm chính thức. Theo đó, ngoài các nhân vật thuần túy là các võ quan, còn có những người không giữ chức vị chính thức trong quân đội nhưng có tham gia chiến sự và đóng góp quan trọng trong các cuộc kháng chiến giữ nước và mở mang bờ cõi như Trần Quốc Toàn, Nguyễn Chế Nghĩa, Yết Kiêu, Dã Tượng... Điều đó có nghĩa là “danh tướng” trong *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* không nhất thiết phải do triều đình phong chức.

Bên cạnh đó, trong công trình sẽ có sự xuất hiện của các vua Trần như: Trần Thái Tông, Trần Nhân Tông,... Về quân sự, vua là tổng chỉ huy tối cao của nước Đại Việt, chịu trách nhiệm hoạch định chiến lược và trực tiếp hoặc gián tiếp chỉ đạo các chiến dịch quân sự. Triều Trần là một trong những vương triều phong kiến hiếm hoi có nhiều vị vua thân chinh ra trận, thể hiện năng lực thực tiễn như những danh tướng thực thụ - tức là những người không chỉ có quyền lực chính trị mà còn sở hữu tài năng quân sự, khả năng tổ chức, điều binh khiển tướng và trực tiếp chỉ huy tác chiến trên chiến trường. Chính vì vậy, việc lựa chọn các vị vua này với tư cách là những “danh tướng” không chỉ xuất phát từ vai trò hiển nhiên của họ trong bộ máy nhà nước, mà còn dựa trên năng lực quân sự thực tế được thể hiện qua các chiến thắng vang dội, đặc biệt trong ba cuộc kháng chiến chống Nguyên Mông. Sự hiện diện của họ trong công trình sẽ giúp độc giả có cái nhìn toàn diện và sâu sắc hơn về nghệ thuật quân sự Đại Việt thế kỉ XIII - XIV, cũng như đặc điểm nổi bật của tầng lớp lãnh đạo thời Trần - những người vừa là chính khách, vừa là chiến tướng.

(2) Tiêu chí lựa chọn mục từ

Sau khi xác định rõ nội hàm khái niệm “danh tướng”, để tạo nên cái nhìn đa chiều, toàn diện về các tướng lĩnh quân sự triều Trần, bảng mục từ được xây dựng dựa trên các tiêu chí sau:

- Danh tướng phải là những người có vai trò quan trọng trong lĩnh vực quân sự. Họ có thể là tổng chỉ huy quân đội như Trần Quốc Tuấn; là tướng lĩnh giữ vai trò then chốt trong các chiến dịch như Trần Khánh Dư, Trần Nhật Duật; là tướng tham mưu Lê Phụ Trần (sau là quan Ngự sử) hoặc là những người bảo vệ biên giới như Đoàn Nhữ Hài,... Ngoài ra, các chỉ huy lực lượng đặc biệt như hải quân, kỵ binh hay quân cấm tử cũng cần được xem xét nếu họ có đóng góp đáng kể trong các cuộc kháng chiến.

- Nhân vật phải được ghi nhận trong chính sử (*Đại Việt sử ký toàn thư, Khâm định Việt sử thông giám cương mục...*) hoặc có đầy đủ tư liệu chứng minh là có thật. Điều này đảm bảo tính xác thực, tránh nhầm lẫn với những nhân vật chỉ tồn tại trong truyền thuyết hoặc dã sử. Đối với những trường hợp xuất hiện nhiều trong văn hoá dân gian nhưng không được chính sử ghi nhận, cần có sự đối chiếu và tham vấn của chuyên gia trước khi đưa vào công trình.

- Danh tướng phải có thành tích quân sự tiêu biểu: người lập công lớn trong các trận chiến quan trọng như Trần Bình Trọng, những chiến lược gia xuất sắc như Trần Hưng Đạo v.v.

- Các quan văn hoặc những nhân vật hoàng tộc dù có tham mưu chiến lược trong các trận đánh nhưng không có vai trò quân sự trực tiếp thì không được đưa vào công trình.

Việc lựa chọn nhân vật theo các tiêu chí này không chỉ giúp đảm bảo tính chính xác và khoa học cho từ điển, mà còn giúp người tra cứu có cái nhìn đầy đủ về hệ thống tướng lĩnh thời Trần, hiểu rõ hơn về vai trò của từng cá nhân trong lịch sử quân sự dân tộc.

(3) Phân loại tri thức

Phân loại tri thức trong *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* là một bước quan trọng nhằm xây dựng hệ thống tri thức toàn diện và logic. Việc phân loại không chỉ giúp hệ thống hoá thông tin, tránh trùng lặp hoặc bỏ sót mà còn tạo ra một cách tiếp cận khoa học, giúp người đọc có thể nắm bắt nhanh chóng và dễ dàng. Các soạn giả đã cân nhắc các cách phân loại tri thức, xây dựng bảng mục từ sau:

- Phân loại theo vai trò quân sự giúp xác định chức năng và tầm quan trọng của từng danh tướng trong quân đội triều Trần: nhóm thống soái, tổng chỉ huy (có vai trò cao nhất trong việc chỉ đạo chiến lược quân sự, thường là vua hoặc các tướng lĩnh có quyền lực lớn như: Trần Thánh Tông, Trần Nhân Tông, Trần Hưng Đạo, Trần Quang Khải); tướng chỉ huy chiến dịch quân sự quan trọng, những trận đánh mang tính quyết định (Trần Khánh Dư, Trần Nhật Duật, Phạm Ngũ Lão...); tướng phòng thủ biên giới và trấn giữ lãnh thổ (Đoàn Nhữ Hải, Trần Quốc Chẩn, Nguyễn Khoái, Trần Bình Trọng...); tướng lĩnh chuyên trách các binh chủng đặc biệt như thuỷ quân, kỵ binh, cung thủ và các nhiệm vụ đặc biệt (Yết Kiêu - thuỷ quân, Dã Tượng - kỵ binh, Nguyễn Địa Lô...).

- Phân loại theo tiến trình lịch sử: thể hiện rõ vai trò của các danh tướng qua từng giai đoạn phát triển của triều đại, phản ánh sự thay đổi trong tình hình chính trị và quân sự. Giai đoạn xây dựng vương triều (1225 - 1258), đánh dấu quá trình thiết lập nền móng cho triều Trần, củng cố chính quyền và xây dựng quân đội (Trần Thừa, Trần Tự Khánh, Lê Phụ Trần...). Tiếp đó là giai đoạn kháng chiến chống Nguyên Mông (1258 - 1288) với các tên tuổi như Trần Hưng Đạo, Trần Khánh Dư, Trần Nhật Duật, ... Sau chiến thắng Nguyên Mông, giai đoạn thịnh trị và mở rộng lãnh thổ (1290 - 1358) là thời kì hoàng kim của nhà Trần. Các tướng lĩnh trong thời kì này vừa đóng vai trò gìn giữ hoà bình, vừa tham gia các cuộc chiến chống Chiêm Thành và bảo vệ biên cương (Phạm Ngũ Lão, Đoàn Nhữ Hải, Trần Quốc Chẩn...). Cuối cùng, giai đoạn suy vong và sụp đổ (1358 - 1400), những tướng lĩnh trong giai đoạn này tham gia vào các cuộc chiến chống Chiêm Thành, nội chiến và chống lại quân Minh xâm lược gồm Trần Duệ Tông, Nguyễn Chế Nghĩa, Trần Húc...

- Phân loại theo nguồn gốc xuất thân: phản ánh tính đa dạng về thành phần và sự dung hợp, đoàn kết giữa các tầng lớp xã hội trong việc xây dựng quân đội và bảo vệ đất nước. Nhóm đầu tiên là hoàng tộc nhà Trần, gồm những người có xuất thân từ hoàng gia và giữ vai trò quan trọng trong chính quyền lẫn quân đội như: Trần Hưng Đạo, Trần Quang Khải, Trần Khánh Dư... Nhóm thứ hai bao gồm quý tộc, quan lại (không thuộc hoàng tộc nhưng có nền tảng gia đình vững chắc và được trọng dụng trong quân đội) như: Phạm Ngũ Lão, Đoàn Nhữ Hải, Nguyễn Khoái... Cuối cùng, nhóm bình dân, dân nghèo, gia nô... là những chiến binh xuất thân từ tầng lớp thấp nhưng có tài năng quân sự kiệt xuất, lập nhiều chiến công và được phong tước vị như: Yết Kiêu, Dã Tượng, Nguyễn Địa Lô, Cao Mang, Đại Hành...

Nhìn chung, mỗi cách phân loại nói trên chỉ có ý nghĩa tương đối và đều có những hạn chế nhất định. Vì vậy, bảng mục từ của *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* đã được xây dựng dựa trên cách phân loại tri thức theo vai trò quân sự là chính, đồng thời có sự kết hợp bổ trợ với cách phân loại theo tiến trình lịch sử và nguồn gốc xuất thân. Bằng cách đó, công trình có thể bao quát và làm nổi bật vai trò, nhiệm vụ cụ thể của các tướng lĩnh trong từng chiến dịch và trong toàn quân, giúp người đọc hiểu rõ hơn về tổ chức quân đội và cách vận hành hệ thống tướng lĩnh thời Trần. Tuy nhiên, để tiện cho việc tra cứu, sau khi phân loại tri thức, các mục từ sẽ được trình bày theo thứ tự bảng chữ cái, vốn là cách sắp xếp các mục từ “phát triển mạnh ở châu Âu sau thế kỉ XVI”, cũng là hình thức trình bày phổ biến nhất của từ điển bách khoa hiện nay [5, tr.57].

2.2.2. Thiết kế cấu trúc nội dung mục từ (cấu trúc vi mô)

Khi biên soạn một công trình bách khoa, nhất thiết phải coi trọng tính khoa học và nhất quán của các mục từ. Nếu không có cấu trúc nội dung rõ ràng, mỗi mục từ có thể được thể hiện theo nhiều cách khác nhau, gây mất cân đối về cấu trúc thông tin, trường độ và phong cách trình bày. Một cấu trúc nội dung nhất quán theo cùng một khung nội dung sẽ làm cho việc tra cứu, so sánh, đối chiếu, tổng hợp kiến thức... của độc giả dễ dàng hơn; đồng thời giúp các soạn giả tiết kiệm được thời gian, công sức khi biên soạn, biên tập và hoàn thiện bản thảo.

Ngoài ra, cấu trúc vi mô được thiết kế chặt chẽ còn tạo nền tảng vững chắc cho sự kế thừa và phát triển lâu dài của công trình. Lịch sử là một lĩnh vực luôn được bổ sung và làm sáng tỏ qua các phát hiện mới, do đó, nếu bộ từ điển có cấu trúc hợp lí, việc cập nhật thông tin về các danh tướng hoặc điều chỉnh dữ kiện mới sẽ diễn ra thuận lợi mà không làm mất đi tính thống nhất. Đồng thời, “trong kĩ nguyên kĩ thuật số, ở nhiều nơi trên thế giới, bách khoa thư đã chuyển mình từ hình thức truyền thống sang định dạng điện tử” [2, tr.202], các soạn giả cần tính toán đến việc số hoá công trình. Khi đó, từ điển bách khoa này sẽ không chỉ là “cuốn sách tĩnh” mà có thể mở rộng sang các chuyên mục liên quan như chiến lược quân sự, trận đánh quan trọng hoặc so sánh với danh tướng các triều đại khác. Việc thiết kế hệ thống thông tin khoa học ngay từ đầu cũng giúp công trình có khả năng số hoá, tích hợp vào hệ thống tra cứu lịch sử, từ đó nâng cao tính ứng dụng và tiếp cận cho nhiều đối tượng độc giả. Bên cạnh đó, một bộ từ điển có tính kế thừa cao sẽ trở thành công cụ hữu ích trong công tác giáo dục lịch sử, giúp thế hệ sau không ngừng tiếp cận, nghiên cứu và phát huy giá trị di sản quân sự triều Trần. Như vậy, đảm bảo tính kế thừa và phát triển lâu dài không chỉ giúp công trình giữ vững giá trị khoa học mà còn góp phần bảo tồn, truyền bá tri thức lịch sử một cách hiệu quả.

Cấu trúc cơ bản của mỗi mục trong *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* như sau: tên đầu mục từ (là yếu tố đại diện hoặc mang tính khái quát cho nội dung của khái niệm hoặc tri thức được đề cập đến trong mục từ) và phần chính văn (các yếu tố chính cung cấp thông tin trong mỗi mục từ, các thông tin khoa học có liên quan...).

Cụ thể, cấu trúc vi mô (cấu trúc nội dung mục từ) như sau: Tên (tự, hiệu... nếu có); Năm sinh - năm mất; Quê quán; Nguồn gốc xuất thân (hoàng tộc, quan lại, dân thường...); Chức tước (chức: thống soái, thượng tướng, hữu tướng quốc...; tước: quốc công, hầu tước...); Cuộc đời (tóm tắt); Vai trò trong quân đội và các chiến công, đóng góp nổi bật; Các thông tin khác nếu có (ảnh hưởng về lịch sử, văn hoá; các cơ sở thờ tự...).

Cấu trúc nội dung mục từ (cấu trúc vi mô) không đơn thuần chỉ là cách tổ chức thông tin mà còn là nền tảng quyết định chất lượng, khả năng tiếp cận và giá trị lâu dài của một từ điển bách khoa. Việc thiết kế cấu trúc này cho khoa học và hợp lí sẽ giúp công trình trở thành một tài liệu tham khảo đáng tin cậy, phục vụ hiệu quả cho tra cứu, nghiên cứu, giáo dục và bảo tồn tri thức lịch sử. Đối với *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần*, đối tượng phục vụ chính là đông đảo độc giả có nhu cầu tìm hiểu về các nhân vật lịch sử thế kỉ XIII - XIV và vương triều nhà Trần. Vì vậy, bên cạnh cấu trúc thông tin chặt chẽ, khoa học, các mục trong từ điển bách khoa sẽ được trình bày một cách ngắn gọn, súc tích với lối diễn đạt dễ hiểu nhất để phù hợp với đối tượng phục vụ đa dạng. Cách thể hiện trong công trình dù mang tính cơ bản và phổ thông, nhưng vẫn phải đảm bảo tính hệ thống, chính xác, khoa học và khách quan của các thông tin cung cấp trong từ điển.

3. Kết luận

Nghiên cứu biên soạn *Từ điển bách khoa về các danh tướng triều Trần* không chỉ là nhiệm vụ khoa học mà còn là trách nhiệm của các nhà nghiên cứu trong việc bảo tồn, phát huy giá trị lịch sử, văn hoá, quân sự của triều đại này. Công trình sẽ giúp hậu thế hiểu sâu sắc hơn về những danh tướng kiệt xuất, từ Trần Hưng Đạo, Trần Quang Khải đến Phạm Ngũ Lão, Yết Kiêu, Dã Tượng... Họ không chỉ là những chiến lược gia tài ba mà còn là biểu tượng của lòng trung nghĩa, tinh thần yêu nước, đoàn kết và ý chí kiên cường. Chủ tịch Hồ Chí Minh từng nói “Dân ta phải biết sử ta/Cho tường gốc tích nước nhà Việt Nam” [1], từ điển bách khoa về các danh nhân quân sự triều Trần sẽ là cây cầu nối liền các thế hệ, giúp người Việt Nam hôm nay và mai sau biết về nguồn cội và tự hào về những trang sử vẻ vang của dân tộc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tiếng Việt

1. Hồ Chí Minh. *Nên học sử ta*. Báo Việt Nam độc lập, số 117. 1942.
2. Bùi Thanh Phương. *Bách khoa thư trong kĩ nguyên kĩ thuật số: Đại bách khoa toàn thư Trung Quốc phiên bản thứ ba*. Tạp chí Giáo dục và Xã hội, số 164 (225), kì 2.2024.
3. Hà Học Trạc. *Lịch sử - lí luận và thực tiễn biên soạn Bách khoa toàn thư*. NXB Từ điển Bách khoa, Hà Nội. 2004.
4. Trung tâm Từ điển học Vietlex. *Từ điển tiếng Việt*. NXB Đà Nẵng. 2007.

Tiếng Anh

5. Jeff Loveland. *Book history - Vol.9 (Lịch sử của sách - tập 9)*. The Johns Hopkins University Press, United States. 2006.
6. Samuel W. Mitcham Jr. *The Encyclopedia of Confederate Generals*. Regnery. 2022.